PEDAGOGIKA YO'NALISHI TALABALARINING NUTQIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHGA DOIR TEXNOLOGIYALAR

Kamola Jabbarova Djurakulovna
Oriental universiteti magistarnti,
E-mail: kamola.bexruz@gmail.com

Received: 19.12.2025
Revised: 20.12.2025
Accepted: 22.12.2025

Kalit so‘zlar: nutqiy kompetensiya, pedagogika yo‘nalishi talabalari, kommunikativ kompetensiya, pedagogik texnologiyalar, interfaol ta’lim, pedagogik muloqot, nutq madaniyati, kasbiy tayyorgarlik.

Annotatsiya. Mazkur ilmiy-tahliliy maqolada pedagogika yo‘nalishi talabalarining nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish muammosi zamonaviy ta’lim talablari nuqtayi nazaridan tahlil qilingan. Tadqiqotda nutqiy kompetensiyaning pedagog kasbiy faoliyatidagi o‘rni, uning kommunikativ samaradorlikka ta’siri hamda bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash jarayonidagi ahamiyati ochib berilgan. Xorijiy va mahalliy ilmiy manbalar asosida nutqiy kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy pedagogik texnologiyalar, jumladan, interfaol, kommunikativ va raqamli ta’lim yondashuvlari tahlil qilingan. Shuningdek, nutqiy kompetensiyalarni shakllantirishda an’anaviy va innovatsion metodlarning integratsiyasi, baholash mezonlarini takomillashtirish zarurati asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari pedagogika yo‘nalishi talabalarining kasbiy tayyorgarligini oshirish va ta’lim jarayonida samarali kommunikativ muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

Kirish. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimida kadrlar tayyorlash sifati, ayniqsa bo‘lajak pedagoglarning kasbiy va kommunikativ tayyorgarligi muhim strategik vazifalardan biri hisoblanadi. Pedagog kasbiy faoliyatining samaradorligi nafaqat uning fan sohasidagi bilimlari, balki nutqiy kompetensiyalari — ya’ni fikrni aniq, mantiqiy, ravon va ta’sirchan ifodalash, o‘quvchi bilan samarali muloqot o‘rnatish, pedagogik vaziyatlarda nutqiy vositalardan maqsadga muvofiq foydalanish qobiliyatlari bilan ham bevosita bog‘liqdir. Pedagogika yo‘nalishi talabalarida nutqiy kompetensiyalarni shakllantirish masalasi zamonaviy ta’lim paradigmalarida ustuvor yo‘nalish sifatida e’tirof etilmoqda. Chunki ta’lim jarayonida interfaol metodlar, muammoli o‘qitish, kompetensiyaga yo‘naltirilgan yondashuv va shaxsga yo‘naltirilgan texnologiyalarning joriy etilishi pedagogdan yuqori darajadagi nutqiy madaniyat va kommunikativ moslashuvchanlikni talab etadi. Shu jihatdan qaraganda, an’anaviy ta’lim usullari bo‘lajak pedagoglarning nutqiy rivojini to‘liq ta’minlab bera olmayotgani amaliy tajribada kuzatilmoqda.

So‘nggi yillarda nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik texnologiyalar — kommunikativ yondashuv, integrativ o‘qitish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan mashg‘ulotlar, trening va rolli o‘yinlar, refleksiv va dialogik ta’lim usullari ilmiy tadqiqotlarda alohida e’tiborga olinmoqda. Biroq mazkur texnologiyalarning pedagogika yo‘nalishi talabalariga moslashuvi, ularning samaradorligi va tizimli qo‘llanilish mexanizmlarini ilmiy asoslash hali yetarli darajada o‘rganilmagan. Mazkur ilmiy-tahliliy tezis pedagogika yo‘nalishi talabalarining nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalarning nazariy asoslari, ularning tasnifi hamda amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari bo‘lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish, ta’lim jarayonida samarali kommunikativ muhitni shakllantirish va pedagogik mahoratni rivojlantirishga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir.

Adabiyotlar tahlili. Nutqiy kompetensiya tushunchasi pedagogika, lingvodidaktika va psixologiya fanlari kesishmasida shakllangan bo‘lib, u shaxsning til vositalaridan turli kommunikativ vaziyatlarda samarali foydalanish qobiliyatini ifodalaydi. Xorijiy tadqiqotchilar tomonidan nutqiy kompetensiya kommunikativ kompetensiyaning muhim tarkibiy qismi sifatida talqin qilinadi. Jumladan, D. Hymes, M. Canale va M. Swain ishlarida nutqiy kompetensiya grammatik bilimlar bilan bir qatorda nutqning mantiqiyligi, pragmatik mosligi va ijtimoiy vaziyatga moslashuvchanligi bilan tavsiflanadi. Yevropa til ta’limi tizimida qabul qilingan CEFR (Common European Framework of Reference) hujjatlarida nutqiy kompetensiya og‘zaki va yozma nutqni tushunish, ishlab chiqish va interaktiv muloqot ko‘nikmalarini qamrab oluvchi kompleks tushuncha sifatida yoritilgan. Ushbu yondashuv pedagog kadrlar tayyorlash jarayonida nutqiy faoliyatni faollashtiruvchi texnologiyalarni qo‘llash zarurligini asoslaydi.

MDH olimlarining ilmiy izlanishlarida nutqiy kompetensiyani shakllantirish masalasi ko‘proq kasbiy yo‘naltirilgan ta’lim nuqtayi nazaridan tahlil qilingan. Xususan, pedagog shaxsining nutqiy madaniyati, pedagogik muloqot, didaktik nutq va ta’sirchan so‘zlash texnikasi masalalari V.A. Kan-Kalik, I.A. Zimnyaya, A.A. Leontyev, L.S. Vygotskiylarning ilmiy ishlarida chuqur yoritilgan. Ularning tadqiqotlarida nutq faoliyati shaxs rivojining asosiy omillaridan biri sifatida e’tirof etilib, muloqot jarayonida tafakkur va nutqning uzviy bog‘liqligi ilmiy asoslangan.

O‘zbekistonlik olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda nutqiy kompetensiyani rivojlantirish masalasi, asosan, pedagogik mahorat, nutq madaniyati va kommunikativ kompetensiya doirasida o‘rganilgan. Xususan, pedagog nutqining ta’sirchanligi, adabiy til me’yorlariga rioya qilish, o‘quvchi bilan muloqot madaniyatini shakllantirish masalalari mahalliy ilmiy manbalarda dolzarb muammo sifatida qayd etiladi. Shu bilan birga, kompetensiyaviy yondashuv asosida bo‘lajak pedagoglarning nutqiy tayyorgarligini

takomillashtirishga qaratilgan texnologik yechimlar yetarli darajada tizimlashtirilmagan.

So‘nggi yillarda ta’lim jarayoniga joriy etilayotgan zamonaviy pedagogik texnologiyalar nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirishda muhim vosita sifatida qaralmoqda. Xorijiy tadqiqotlarda interfaol ta’lim texnologiyalari, dialogik o‘qitish, treninglar, rolli o‘yinlar, debat va muammoli vaziyatlarga asoslangan mashg‘ulotlarning talabalar nutqiy faolligini oshirishdagi samaradorligi isbotlangan. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali multimodal nutq ko‘nikmalarini rivojlantirish masalasi ham alohida e’tibor qaratilgan yo‘nalishlardan biridir. Shu bilan birga, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, pedagogika yo‘nalishi talabalarining nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishga doir texnologiyalarni tizimli, bosqichma-bosqich va kasbiy yo‘naltirilgan holda qo‘llash masalasi yetarli darajada ilmiy asoslanmagan. Aksariyat tadqiqotlarda umumiy metodik tavsiyalar berilgan bo‘lib, ularni oliy pedagogik ta’lim sharoitiga moslashtirish zarurati mavjud.

Adabiyotlar tahlili pedagogika yo‘nalishi talabalarining nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy texnologiyalarni kompleks tahlil qilish, ularning nazariy asoslari va amaliy qo‘llanish imkoniyatlarini aniqlash dolzarb ilmiy muammo ekanligini ko‘rsatadi.

Tatqiqot muhokamasi. Pedagogika yo‘nalishi talabalarining nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi bo‘yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, mazkur jarayon ko‘p omilli va tizimli yondashuvni talab etadi. Xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar qarashlari o‘rtasida umumiyliklar mavjud bo‘lsa-da, ularning metodik yondashuvlari, texnologik yechimlari va amaliy ustuvorliklarida muayyan farqlar kuzatiladi.

Xorijiy ilmiy manbalarda nutqiy kompetensiyani rivojlantirish asosan kommunikativ yondashuv va faoliyatga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasi asosida talqin qilinadi. Ushbu yondashuvda talabalar nutqiy faolligining oshishi real kommunikativ vaziyatlar, dialogik o‘qitish, debatlar va muammoli topshiriqlar orqali ta’minlanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, interfaol va kollaborativ ta’lim texnologiyalari talabalar nutqining ravonligi, mantiqiyligi va moslashuvchanligini sezilarli darajada oshiradi. Biroq bu yondashuvlarda ba’zan lingvistik aniqlik va nutq madaniyatiga oid me’yoriy talablar ikkinchi planga surilib qolmoqda.

Mahalliy tadqiqotlarda esa nutqiy kompetensiya ko‘proq pedagogik nutq madaniyati, adabiy til me’yorlariga rioya qilish, o‘qituvchining nutqiy ta’sirchanligi nuqtayi nazaridan yoritiladi. Bu yondashuv pedagog shaxsining kasbiy nufuzini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etsa-da, amaliy mashg‘ulotlarda talabalar nutqiy faolligini oshirishga qaratilgan texnologik mexanizmlar yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Natijada nutqiy tayyorgarlik nazariy bilimlar bilan cheklanib qolish holatlari kuzatiladi.

Munozarali jihatlardan biri — nutqiy kompetensiyani rivojlantirishda raqamli texnologiyalar va an’anaviy metodlar o‘rtasidagi muvozanat masalasidir. Xorijiy tajribada podkastlar, videodarslar, onlayn munozaralar va virtual treninglar keng

qo‘llanilayotgan bo‘lsa, mahalliy amaliyotda bu imkoniyatlardan foydalanish darajasi nisbatan past. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni nazoratsiz qo‘llash pedagogik muloqotning jonli, emotsional jihatlarini susaytirishi mumkinligi haqidagi fikrlar ham ilmiy munozaralarda uchraydi. Shuningdek, nutqiy kompetensiyani baholash mezonlari masalasi ham tadqiqotchilar o‘rtasida turlicha talqin qilinadi. Ayrim mualliflar baholashda lingvistik aniqlik va grammatik to‘g‘rilikka ustuvorlik bersa, boshqalar nutqning kommunikativ samaradorligi, mantiqiy izchilligi va auditoriyaga ta’sir darajasini asosiy mezon sifatida ko‘rsatadi. Bu holat pedagogika yo‘nalishi talabalarining nutqiy tayyorgarligini kompleks baholash tizimini ishlab chiqish zarurligini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, olib borilgan munozara shuni ko‘rsatadiki, pedagogika yo‘nalishi talabalarining nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishda xorijiy tajribadagi faoliyatga yo‘naltirilgan va raqamli texnologiyalarni mahalliy ta’lim an’analari, nutq madaniyati talablari bilan integratsiya qilish eng maqbul yondashuv hisoblanadi. Bu esa nutqiy kompetensiyani shakllantirish jarayonini tizimli, bosqichma-bosqich va kasbiy yo‘naltirilgan holda tashkil etishni taqozo etadi.

Xulosa. Olib borilgan ilmiy-tahliliy tadqiqot natijalari pedagogika yo‘nalishi talabalarining nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimining muhim va dolzarb vazifalaridan biri ekanligini tasdiqlaydi. Tadqiqot davomida nutqiy kompetensiya pedagog kasbiy kompetensiyasining ajralmas tarkibiy qismi bo‘lib, u bo‘lajak o‘qituvchining ta’lim jarayonida samarali muloqot o‘rnatishi, pedagogik vaziyatlarni to‘g‘ri hal etishi hamda o‘quvchilarga bilimni tushunarli va ta’sirchan yetkazishida hal qiluvchi ahamiyatga ega ekani aniqlandi. Adabiyotlar tahlili va munozara natijalari shuni ko‘rsatdiki, nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan an’anaviy yondashuvlar talabalar nutqiy faolligini to‘liq ta’minlab bera olmaydi. Shu bois, interfaol, kommunikativ, faoliyatga yo‘naltirilgan hamda raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalashgan pedagogik texnologiyalarni ta’lim jarayoniga joriy etish zarurati yuzaga kelmoqda. Mazkur texnologiyalar talabalarning nutqiy mustaqilligi, mantiqiy fikrlashi va kommunikativ moslashuvchanligini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligi ilmiy jihatdan asoslandi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, pedagogika yo‘nalishi talabalarining nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish jarayoni tizimli, bosqichma-bosqich va kasbiy yo‘naltirilgan holda tashkil etilgandagina kutilgan natijaga erishish mumkin. Bunda nutq madaniyati, adabiy til me’yorlari va pedagogik etika talablarini zamonaviy ta’lim texnologiyalari bilan uyg‘unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, nutqiy kompetensiyani baholashda lingvistik aniqlik, kommunikativ samaradorlik va pedagogik ta’sirchanlikni qamrab oluvchi kompleks mezonlar tizimini ishlab chiqish zarurligi aniqlandi. Umuman olganda, mazkur tadqiqot pedagogika yo‘nalishi talabalarining nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishga doir texnologiyalarni takomillashtirish, oliy pedagogik ta’lim amaliyotiga innovatsion yondashuvlarni joriy etish hamda

bo‘lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini oshirishga xizmat qilishi bilan ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari kelgusida ushbu yo‘nalishda olib boriladigan empirik tadqiqotlar va metodik ishlanmalar uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Brown H.D. Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy. — New York: Pearson Education, 2015.
2. Johnson D.W., Johnson R.T. Cooperative learning and communicative competence // Modern Language Journal. — 2009. — Vol. 93, No. 3. — P. 365–379.
3. G‘afforov N., Karimova M. Pedagogik nutq madaniyati. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
4. Yo‘ldoshev J.G‘. Usmonov S.A. Pedagogik texnologiyalar. — Toshkent: O‘qituvchi, 2016.
5. Qodirova F.R. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish masalalari // Pedagogik ta’lim jurnali. — 2020. — №3. — B. 45–49.
6. Abduqodirov A.A. Ta’limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari. — Toshkent: Innovatsiya, 2019.